

השיעור השבועי

גליון מס' 520

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פרץ שליט"א

הרב המקדים: הר"ר יחיאל בסיס שליט"א
רב העיר ראש העין

דיני עניית אמן

סוף זמן תפלת מנחה. אין לענות אמן אחר ברכה שיש בה ספק. מתי הוא זמן פלג המנחה. המנהג להתפלל מנחה וערבית בפלג. להמתין למנין שיהיה אחר השקיעה. למה ערבית רשות. זמן ברכת הלבנה. סומא בברכת הלבנה

סוף זמן מנחה

א. בשיעור הקודם דיברנו בענין תפלת מנחה אחר צאת הכוכבים, והתייחסנו לפסק של חכם בן ציון זצ"ל (אול"צ ח"א סי' כ, וח"ב עמ' קמז) שלדבריו אפשר להתפלל מנחה עד 25 דקות אחרי השקיעה, רק שיעשה תנאי. אולם מכל הפוסקים מבואר שאין דבר כזה 25 דקות, ומה נענה לפוסקים הרבים שכתבו שכרבע שעה אחר השקיעה זה כבר צאת הכוכבים, והבאנו להקט פוסקים שכתבו כך, הגר"א, הגר"ז, ועוד. גם החיד"א במוחזיק ברכה (ס"ס רסא) העיד בשם רבו בגט מקושר, שהמנהג בא"י כסברת הגאונים, שתיכף ומיד לאחר השקיעה מתחיל זמן בין השמשות ונמשך רק שלשת רבעי מיל, וכן דעת הרב בתי כהונה. וכן כתב הגאון הקדוש רבי יעקב ענתבי זצ"ל - רבה של דמשק, והובא בשו"ת שערי עזרה טראב (חאו"ח סימן כג דף כג ע"ד), שתוך שלש עשרה דקות וחצי מהשקיעה, נחשב בין השמשות. ומיד אחר כך זה לילה. וכן כתב הזבחי צדק. וכן כתב כיוצא בזה מהר"א מני בתשובה שהובאה בשו"ת רב

1 מדברי הרב יחיאל בסיס שליט"א: ברשות מרן שליט"א. הגמרא (מועד קטן יז.) אומרת על הפסוק (מלאכי ב, ז) "כִּי שְׁפָתַי כֹּהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מִלֶּאֱלֹהִים יִצְבָּאוֹת הוּא", אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו. מלאך זה שליח, שאם הרב כל חייו עוסק בשליחותו של הקב"ה לקרב את בניו, תורה יבקשו מפיו. את זה ראינו אצל מרן מלאך זצ"ל שהיה מבטל את רצונותיו, כמה אהב ללמוד, כמה היה שקוע בלימוד, אבל כשהיו צרכי רבים, הבין שעושה את שליחותו של מקום, והיה עוזב הכל ומכרת גלגיו מעיר לעיר וממקום למקום. וכל מה שיש לנו כיום בני תורה, הכל נזקף ליכותו, הוא קומם את יהדות ספרד לכל עדותיה, ולא עשה לצורך עצמו, כי מלאך ה' צבאות הוא! מרן ביקש מאבא זצ"ל להגיש מועמדות להצטרף למועצת הרבנות הראשית, אף על פי שאחד הבנים של מרן גם הגיש מועמדות למועצת הרבנות, אבל מרן אמר, זה מה שצריך, ועשה כל שביכולתו כדי שאבא יתמנה, וכך היה, "רצון יראוי יעשה". הסתכלות של אדם גדול היא לטובת הכלל.

וגם בנו ממשיך דרכו מרן שליט"א מכתת גלגיו ומגיע ממקום למקום. את הגדלות בתורה כולם מכירים, יושבי בית המדרש פותחים את הספרים "ליקוט יוסף" ורואים, אבל הגאונות במידות, שרב עיר שנבחר, לא כל הציבור מכירים אותו, ואנשים מדברים, מה, מי, למה... והרב מזמין אותו שיבוא להיות רב מקדים. מה זה עושה? מרומם את הרב, וגם את הציבור באותה העיר שאומרים: תראה, גדול הדור מחשיב את הרב שלנו ומושיב אותו לידו! זה לא עוד רב... זו גאונות במידות, וכיון שמלאך ה' צבאות הוא - תורה יבקשו מפיו.

מדברי הרב ראובן אלבז שליט"א: כבוד מרן הראשון לציון שליט"א. כולם מאותדים בדעה אחת לעבוד את ה' יתברך ולעמוד איתנים על כך, לעמוד על נפשנו ונפש בנינו. וכל אחד מגיב וחושב לפי מצבו ותפישתו הרוחניים, אבל ענין "כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה" - נפש אחת, שיהיו באהבה ואחוה, לא בשנאה קנאה ופירוד חלילה וחס. כולם באחדות מלאה.

ברוכים אתם לה', כל עולם התורה והישיבות באחדות ובאהבה, מוסרים נפש אחד על השני, וגדולי ישראל ממש מציעים עצמם ומוסרים נפשם על ענין הגיוס. יש אחדות למען התורה, אגודה אחת לעשות רצון אבינו שבשמים. יהי רצון שנוזה לגאולה שלימה בקרוב. חזק ואמץ לכבוד מרן שליט"א, ותודה על הזכות שנתן לי לדבר כאן.

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית היזדים ומשודר דרך הלוויין והרדיו ובקוים רבים מיוחד של מרן רבינו עובדיה יוסף זיע"א

ר"ת	יציאה	כניסה
17:47	17:11	16:21
17:42	17:10	16:19
17:42	17:09	16:19
17:46	17:12	16:21

תולדות | ב' כסלו תשפ"ו

להפצת עלונים באזור מגורין
התקשר: 053-4774733

פעלים ח"ב (חאו"ח סימן יט) לענין תפלת מנחה, שאם עבר זמן שלש עשרה דקות וחצי אחר השקיעה, נחשב ודאי לילה, ואסור להתפלל עוד מנחה בזמן הזה. וכל זה נעלם מעיניו של האור לציון, במחילה מכבודו. ומה יעזור תנאי, אסור להתפלל מנחה בשעה כזו. ועם כל הכבוד לגאון האור לציון שכולנו מכבדים אותו מאד, אחר אלף אלפי המחילות, מי ששומע אחד שמתפלל חזרה של מנחה אחרי צאת הכוכבים, לא יענה אחריו אמן, כי לדעת כל הפוסקים ומרן זצ"ל (ביבי"א ח"ז חאו"ח ס"ס מא, וח"ט חאו"ח סי' קח אות קיג) אלו ברכות לבטלה, ולו יהי ספק, גם לגבי עניית אמן שב ואל תעשה עדיף.

ראשונים כמלאכים

ב. תלמיד חכם אחד שלח לי מכתב, ושאל למה לא יענה אמן, הרי אם יש מי שפוסק שיכול להתפלל, יש לו על מה לסמוך. אבל כנראה לא שמע את השיעורים הקודמים שהבאנו ראיות חזקות להדיא מדברי חמשה ראשונים, שכל שיש מחלוקת בברכה אין לענות אחריה אמן, ונחזור על הדברים בקיצור.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לגאון רבי ראובן אלבז ה' ישמרהו ויחייהו ראש ישיבת "אור החיים", מעמיד תלמידים הרבה, בורא נפשות רבות. אני מכיר את האברכים והתלמידים שלו, שהם בני תורה, והוא מחנך אותם בהשקפה הנכונה, בדרך של מרן, דבוק בספריו של מרן. השבוע התחתן נכדו עם חסידות סאטמר, הייתי בחתונה, ותוך כדי הריקודים שאלתי את החתן, אתה מעיין בספרים של מרן? מרן? דא, ואיך אפשר שלא?! מעיין ביביע אומר וכו'. ב"ה מחנך את תלמידיו ונכדיו בדרך של מרן. יזכה עוד להגדיל תורה ולהאדירה ולעשות כהנה וכהנה.

חזק וברוך לרב יחיאל בסיס רב העיר ראש העין, בנו של הרב עזריה בסיס זצ"ל שהיה רבה של ראש העין במשך שנים, והיה תלמידו ומקורבו של הרב בעדני זצ"ל. כבר בהלווייה הכרזתי, וגם אחר כך פעלנו ועשינו, שירש את מקום אביו. ביביע אומר חלק י"א בתשובה האחרונה (חחו"מ סי' כו) שנכתבה על פי בקשת מרן זצ"ל באחרית ימיו, מבואר שאם הבן ראוי, אפילו ימצאו משהו יותר טוב, יש ירושה ברבנות. והכרזתי כך בכמה מקומות, בתדרה, בת ים, באר שבע, ראש העין. זו נחת רוח לאביו שבמשך שנים הוא מסר את נפשו על ראש העין, ובדאי מגיע לו שבנו - שהוא ראוי - ישב על כסאו. אני מכיר את הרב, שומע עליו, ב"ה הוא בקי בפוסקים, לא פוסק מסברות בלבד, אלא פותח ספרים, אשירי ואשרי חלקו. נברך את כבוד הרב לרגל בחירתו, יהי רצון שיזכה להגדיל תורה ולהאדירה, וירם את קהילתו מעלה מעלה ברום המעלות, יזכה לאריכות ימים ושנים. אמן ואמן.

נשמע כמה דברים מהגאון הרב בועז ברדע, בנו של הרב ברדע שליט"א מרמט גן, שהיה הראשון שהוציא סידור לבת ישראל לפני כחמישים שנה. ב"ה הבן ראש כולל ורב קהילת "בני לוי" בניו יורק, ומרביץ תורה. נשמע ממנו כמה דברי תורה.

מדברי הרב בועז ברדע שליט"א: ברשות מורנו ורבנו ועטרת ראשנו מרן הראשון לציון שליט"א. השבת ההפסדה פתחה "והמלך דוד וקן", ובמדרש (קהלת רבה א, ב) וכו' בהקלת זוטא שם, בליקו"ש רמז תתקסו) אמרו, אלו שבעה הבלים שאמר קהלת כנגד שבעה עולמות שאדם רואה, בן שנה דומה למלך שהכל מחבקים אותו ומנשקים אותו. בן שתיים ושלוש דומה לחזיר שמתלכלך וכל מה שהוא מוצא נותן לתוך פיו. בן עשר כגדי נוקפץ, משחק כדורגל... בן עשרים כסוס משפר מראהו ומסתרק... ומחפש אשה. נשא אשה נעשה כחמור לעול. באו לו בנים מעיין פניו ככלב להביא להם מזונות. הזקין נעשה כקוף. וזה - כל הגן חיות הזה... נאמר בעמי הארץ, אבל בבני תורה כתיב "והמלך דוד

ראיה אחת מדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם (ס"א פג) - לפני כ-800 שנה - שכתב, שהשומע תרנגול מברך "הנותן לשכוי בינה", ואם לא שומע תרנגול, לדעת הרמב"ם (פ"ז מהלכות תפלה הלכה ט) אינו מברך, וכן בשאר ברכות השחר שאם לא מקיים לא מברך. ואמנם אנחנו נוהגים כמו הגאונים (הובאו בארוחות חיים דין מאה ברכות אות ה, וברשב"ץ ח"ב ס"ב קפו, ובס' המכתם ברכות ט), שמברכים את הברכות האלו על מנהגו של עולם, ודי בכך שיש בעולם מושבים שיש שם תרנגולים מקרקרים בבוקר... וגם מי שלא ישן מברך "פוקח עוורים" וכן "המעביר חבלי שינה". ועם כל זה כתב רבינו אברהם שהשומע ברכת "הנותן לשכוי בינה" כמי שלא שמע תרנגול, וכן מי שלא ישן ומברך "המעביר חבלי שינה", לא יענה אחריו אמון, כי לפי הרמב"ם זו ברכה לבטלה. ואפילו שידע שלרוב העולם והגאונים מברכים, החמיר גם לגבי עניינת אמון. **ראיה שניה** לגבי ברכת יראו עינינו, שכתב הטור (ס"א רסז) בשם אביו הרא"ש², שלא היה עונה אמון על ברכת יראו עינינו, ולמרות שגם במחזור ויטרי (ס"א קא) כתב לברך, ובסידור רס"ג כתב שגם בליל שבת אומרים יראו עינינו, הרא"ש סבר שזו ברכה לבטלה ולכן לא היה עונה אמון. **ראיה שלישית** מדברי התשב"ץ (ח"ג סימן רמז) שקיים את המנהג לעשות קידוש בליל שבת בבית כנסת, למרות שאין זה קידוש במקום סעודה, כדי שיצאו ידי חובה לפחות מדאורייתא. ואף על פי כן כתב בשו"ת יכין ובעוז (סימן קיח) שהתשב"ץ ובניו - ראשונים לפני כ-600 שנה - לא היו עונים אמון. **ראיה רביעית** מדברי הרמב"ם בתשובה (פריימן סימן פד) שכתב, שכל העונה אמון אחר ברכה לבטלה או ברכה שמוספק חיובה, הרי הוא עתיד ליתן את הדין, וכפי שביאר בתשובה (פאר הדור ס"ק קה) לגבי עיר ספק מוקפת חומה במגילה. נמצא שיש ראשונים כמלאכים שכך סוברים.

דברי האחרונים

ג. הפרי מגדים (ס"ב כה א"א סק"י) מסתפק בדין השומע מי שמברך על תפלין של ראש "על מצות תפלין", אם יענה אמון, כי יש אומרים שברכה על תפלין של יד "להניח תפלין" פוטרת גם את התפלין של ראש. ואמנם רבי שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח ס"ז נז) כתב שיענה אמון, שהרי נוהג כמנהג אבותיו לברך. וכיוצא בזה כתב הביאור הלכה (ס"ט רטו). וגם הגרש"ז אוירבך (מנחת שלמה ח"ב תניא ס"ז אות א עמ' יא) והאור לציון (ח"ב ע"ב מה) חולקים ואומרים שאפילו ברכה השנויה במחלוקת, כיון שיש למברך על מה לסמוך תענה אחריו אמון. ברם אף אחד מהם לא התייחס לראיות שיש לנו מהראשונים, ובהגלות נגלות דבריהם, שב ואל תעשה עדיף. ואין כאן פגיעה אלא ענין הלכתי בלבד. גם בשו"ת בצל החכמה (ח"ה ס"א קסד) דייק מהגאון מליסא בחוות דעת (יו"ד ס"י קי דיני ס"ס סק"ב), שכל ברכה שיש בה ספק אין לענות אחריה אמון. עד כאן חזרנו בקיצור נמרץ בשביל מי שלא שמע את השיעורים הקודמים.

פלא לפי השקיעה

ד. יש לוח שנה שהוציאו בדרום וחישובו את זמן פלא המנחה שעה ורבע קודם השקיעה, ולא חילקו לדעת מי זה, אלא כתבו בסתם. אולם לדעת מרן (ס"א רסג ס"ד) מחשבים מצאת הכוכבים, ולא יותר מוקדם. יש שלשה מקומות שהש"ע מדגיש קודם הערב, והיינו צאת הכוכבים, בשלחן ערוך שם כתב עד "הלילה", והכוונה לצאת הכוכבים, בש"ע לגבי קבלת שבת (ס"א רסא ס"ב) כתב שזמן בין השמשות הוא ג' רבעי מיל קודם "הלילה", ובש"ע לגבי הדלקת נרות (ס"א רסג ס"ד) כתב שזמן פלא המנחה הוא שעה ורבע קודם "הלילה", והכוונה לצאת

זקן, אף על פי שהוא זקן הוא מלך. זאת אומרת שבן תורה מתחילתו הוא מלכות ועד סופו הוא מלכות, הוא היצירה הנבחרת! החזון איש (באגרות ח"א ס"י יג) כותב שהאיש הזוכה לדיעת התורה, הרי הוא מלאך הגר עם בני תמותה. **פעם** עמדות בתור בחנות במיאמי, ואשה אחת גויה נתנה לי לעבור לפניה באמרה: ראביי, אתם העם הנבחר, מגיע לך ללכת לפני! "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו", במה אנחנו העם הנבחר? בתורה! פעם ישבנו במפגש רבנים באמריקה, והגיע שופט גוי בבית משפט עליון באמריקה, נישק את ידי כל הרבנים והתיישב. איפה נמצא כדבר הזה? בני תורה צריך להלל ולקלס אותם. ידוע שיש בבריאה דומם, צומח, חי, מדבר, ויש גם יהודי שהוא דרגה מעל, אבל יש דרגה שישית שהיא "בן תורה" - מעל ומעבר לכולם. בשבת הלכתי לשיבה בבני ברק, וראיתי בשעה 4 לפנות בוקר בחורים יושבים ועוסקים בתורה! כמה צריך לשבח אותם, כשאתה רואה בן תורה תפאר ותרום אותם. הרמב"ם (סוף הל' שמיטה יובל) כותב על בן תורה: הרי זה נתקדש קודש קודשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים. וכיום רק לחשוב שבן תורה יעשו לו סנקציות וישב בכלא כמו עברייני... ה' ירחם ויושיע ויגן. כשרואים בן תורה צריך לעמוד! לאיפה הגענו? איך אנשים לא קורעים בגדיהם ששומעים כאלה דברים? אוי לנו שכך שמענו, ששמים בכלא בן תורה על כך שיושב ועוסק בתורה. אנחנו צריכים להבין שבני תורה הם מלכים!

הכוכבים. ולכן השומע את חבירו מתפלל ערבית בפלא לפי השקיעה - ומברך ברכות קריאת שמע - הגם שעושה כדעת הלבוש והגר"א (שם) ועוד, אך יש חולקים ופשטות דברי מרן הבית יוסף לא כך, ועל כן לא יענה אחריו אמון, כשם שאם ישמע מישוה מתפלל ערבית בשעת צהרים מוקדמת שלא יענה אמון, ושב ואל תעשה עדיף, ורק על קדיש אין מניעה לענות.

"עד הערב"

ה. במשנה (ברכות כו.) שנינו, תפלת המנחה עד הערב, רבי יהודה אומר עד פלא המנחה. ומפרש רש"י, עד הערב - עד חשכה. ומשמע דהיינו צאת הכוכבים. וכן דעת הראב"ה (תענית, ס' תנח עמ' תריז). וכן כתב השאגת אריה (ס"י ז') והוכיח כן גם מתוס'. וכמו שאמרו בגמרא תענית (יב.) כל תענית שלא שקעה עליו חמה אין שמה תענית, וכתב רבינו תם בספר הישר (ס"ס רכא) ועוד ראשונים, שיש להוציא את הצום בסוף השקיעה דהיינו צאת הכוכבים. וכן בגמ' שבת (כא:) אמרו, שמצוות נר חנוכה משתשקע החמה, ולהלכה היינו מצאת הכוכבים. אולם תלמידי רבינו יונה (בברכות שם) כתבו, שתפלת מנחה עד הערב היינו עד השקיעה, ואחר השקיעה אין להתפלל מנחה. אך ההלכה לא כך.

יהיה מניין בבין השמשות

ו. אדם שמגיע לבית הכנסת ואין מנין, ואומרים לו שבעוד כמה דקות יבוא מישוה וישלים מנין, אבל זה יהיה אחרי השקיעה, ימתין גם אחרי השקיעה למנין, כי ההלכה שזמן מנחה עד צאת הכוכבים. וכן דעת הראב"ה (בתשו"ס קצד), רבי יהודה אלברצלוני בעל ספר העתים (הובא בשו"ת ראב"א ב"ד ס' לו), שבלי הלקט (ס"י מח), רב האי גאון - הובא בספר האשכול (עמ' נו), ספר המנהיג (הל תפלה אות פא בסופו), ארוחות חיים (בדני מנחה אות א דף צג ע"ב), הרא"ה (פקודת הלויים ברכות כו.), הרשב"ץ (ברכות כו ע"א ד"ה אביעא להו, ובדף כז ע"ב), הגהות מיימוני (פ"ג מהל' תפלה אות ח), וכן מהרי"ק (ס"א קעא) - רבינו יוסף קולון. וכן פסקו הטור והשלחן ערוך (סימן רלג סעיף א), וכן דעת הרמ"א (שם), שזמן תפלת מנחה עד צאת הכוכבים. ואף שיש חולקים, זו דעת ראשונים רבים, וכך פסק מרן. בפרט שתפלה ביחידות לא תמיד מתקבלת, אבל על תפלה ברבים אמרו בגמרא (ברכות ח.): אימתי עת רצון, בשעה שהצבור מתפללים, ולמדו מהפסוקים "ואני תפילתי לך ה' עת רצון" (תהלים סט, יד), "כה אמר ה' בעת רצון עניתך" (ישעיהו מט, ח), "הן אל כביר ולא ימאס" (איוב לו, ה), "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי" (תהלים נה, ט). לכן ימתין להתפלל מנחה בציבור בבין השמשות לכתחילה.

ספק ספיקא

ז. מה גם שיש בזה ספק ספיקא, שמה בין השמשות יום, ושמה כרבינו תם (בתוס' שבת לה. ד"ה תרי, ובפסחים צד. ד"ה רבי יהודה) שעד 58 דקות לאחר השקיעה שלנו עדיין יום גמור, ושמה כרבי יוסי (בשבת לד.) שבין השמשות מתחיל כהרף עין בסוף בין השמשות של רבי יהודה, שהוא י"ג וחצי דקות אחר השקיעה. ומעיקר הדין הלכה כרבי יוסי, שלשיטתו בין השמשות של רבי יהודה זה יום גמור, ורק בשבת מחמירים כרבי יהודה לחומר איסור שבת, ופורשים ממלאכה כבר מהשקיעה, אבל לגבי תפלה מנחה יש לצרף לספק את שיטת רבי יוסי. נמצא שיש לנו שלשה ספיקות. ואין לומר שמאחר וכל הספיקות הם האם זמן זה לילה או יום, נחשב ספק ספיקא משם אחד דלא עבדינן. שהרי בדרבנן עבדינן ס"ס משם אחד, ועוד שגם בדאורייתא שכל ספק מוסיף על הקודם עבדינן ס"ס אפילו משם אחד (וע"ע יב"א ח"א ח"ו י"ד כג).

ואת עלית על כולנה, מורנו ורבינו ועטרת ראשנו מרן שליט"א, שהוא עומד בפרץ בהשקפה טהורה, ונותן לכולם את המסלול. תדעו, אין לגדול הדור פליטות פה, אין מושג כזה, כל מה שאומר שכונה מדברת מתוך גרונו? צריכים לדעת את זה. באור זרוע (פ"ב דע"ז ס"ד) ובהגהות אשרי (שם ס"י מא) הביאו שרבינו אפרים התיר הלכה למעשה דג שקורים "בורביטא", ואמרו לו בחלום שהתיר שרצים, וחזר בו מהוראתו. והרי דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין? ואחד ההסברים שגדול הדור שאני, שהחלום שלו הוא הנהגה לכלל. קל וחומר ההשקפה והדרך. צריכים להתבטל ביטול גמור ולהבין "כי מלאך ה' צבאות הוא", זה הדרך וזה המסלול, בלי פלפולים ובלי דיבורים, וכל מה שאומר כזה ראה וקדש. נברך את הרב, יהי רצון שיאריך ימים על ממלכתו, "ימים על ימי מלך תוסף" - כי מיום שנולד ועד היום הוא מלך - "שנותיו כמו דור ודור". **דברי מרן שליט"א:** חזק וברוך לרב ברדע ה' ישמרוהו ויחייהו, שהוא לא רק רב קהילה, אלא גם ראש כולל חשוב בניו יורק, יושב ולומד, ספון באהלה של תורה. שיזכה עוד להגדיל תורה ולהאדירה, יעשה עוד כהנה וכהנה, ושאינו שליט"א ירוה נחת ממנו ומכל הבנים. אכ"ר.

² דנים בפוסקים האם כאשר הטור מסכים עם אביו הרא"ש נחשבים לשני ראשונים, או לראשון אחד, כי זו דעה אחת, כמו יביע אומר וילקוט יוסף... (עיין ב" ח"מ ע"ז אות ג, ובספר עין יצחק ח"א עמ' מט).

תפלה רחמי ניהו

ח. בילקוט יוסף (ס"א פט סעי' טו) - שיצא לאור לפני כ-35 שנה - הוספנו סברא, כי תפלה רחמי ניהו, וכל שכן שיש לסמוך על הפוסקים הנ"ל. בזמנו, חכם אחד מאשקלון כתב בספרו תשובה שלמה על זה, וכתב שאסור להתפלל מנחה אחרי השקיעה, והביא את תלמידי רבינו יונה, ועוד ראשונים שמצא, וחשש לסב"ל. הוא ידע שמרן (בשו"ת יחזקאל דעת ח"ה ס"י כב) לא פסק כך, וכך הבאנו משמו, אבל הוא פחד ממרן וכתב עליו בחריפות, ולא הסכים עם הסברא תפלה רחמי ניהו. לפי ההלכה מותר לומר את שם הספר, כי פרסם זאת בספרו, אבל אינני רוצה לפגוע בו. והשבתי לו בחזרה, וכי משלי הבאתי?! בספר שערי תפלה (בדני מנחה אות ב, דף מא ע"א) לרבי יעקב רקח שהיה לפני כ-150 שנה, מגדולי רבני לוב - כתב שכן דעת רוב הראשונים, וכארבעים פוסקים, שזמן תפלת מנחה עד צאת הכוכבים. ובפרט שפסק דרבנן לקולא. וכך ביארו האחרונים בדעת מרן, ואיך חולק על מרן והפוסקים?³

ערבית של ליל שבת מבעוד יום

ט. כעין הסברא שתפלה רחמי ניהו, מצאנו בדברי הרמב"ם (פ"ג מהל' תפלה ה"ז), שיש להתפלל תפלת ערבית של ליל שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה, וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת. והרי לשיטת הרמב"ם אין מושג של תוספת שבת⁴, אלא רק תוספת יום הכיפורים, ואין יתפלל ערבית של שבת מבעוד יום? אלא הרמב"ם נימק: לפי שתפלת ערבית רשות אין מודקדקים בזמנה. לדבריו אחר שיתפלל ערבית של ליל שבת יכול לעשות מלאכות. אך אין הלכה כן. ומכל מקום מצינו לגבי תפלת ערבית שלא מודקדקים בזמנה כי היא רשות.

תפלת ערבית רשות

י. בגמ' ברכות (כז:) אמר רבי יוסי ברבי חנינא תפלות אבות תיקנום, אברהם תיקן תפלת שחרית שנאמר "וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם", ואין עמידה אלא תפלה שנאמר "ויעמוד פינחס ויפלל". יצחק תיקן תפלת מנחה שנאמר "ויצא יצחק לשוח בשדה", ואין שיחה אלא תפלה שנאמר "תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו". ויעקב תיקן תפלת ערבית שנאמר "ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש", ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע ב". שואל הזוהר הקדוש (פר' חיי שרה דק"ג ע"א): מדוע תפלת ערבית רשות, הרי יעקב אבינו בחיר האבות תיקן תפלת ערבית, לאברהם היה בן רשע - ישמעאל, וליצחק היה בן רשע - עשו, ואילו יעקב אבינו מטתו שלימה, כל בניו היו י"ב שבטים צדיקים, חקוקים על לבו של אהרן הכהן, ודוקא התפלה שתיקן יעקב היא רשות? ותיקן, מפני שאברהם השכים במיוחד לתקן תפלת שחרית, וכן יצחק יצא במיוחד לתקן תפלת מנחה, מה שאין כן יעקב לא יצא במיוחד כדי לתקן תפלת ערבית, אלא כשהגיע לחרון אמו, אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו, נתן דעתו לחזור, קפצה לו הדרך, ומיד "ויפגע במקום" (סנהדרין צה). וכיון שתפלתו היתה ללא הכנה מראש כל כך, לכן תפלת ערבית רשות.

תפלה ביום מדאורייתא

יא. יש שרוצים לומר שתפלת ערבית היא דאורייתא, כי לדעת הרמב"ם (פ"א מהלכות תפלה ה"א) תפלה אחת ביום מדאורייתא, ומשנה התפלות מדרבנן, והרי

³ השבוע היה אצלי ראש כולל אחד תלמיד חכם מבני ברק, שכתב תשובה על כך שצריך להדליק נרות חנוכה בשקיעה, ואמר: אולי הרב ידבר כך ב'יודים'. אמרתי לו, אין אפשרות, הרי חכם עזרא עטיה, מרן זצ"ל, חכם בן ציון, חכם יהודה צדקה, לא נהגו כך. יש לנו את גדולי הדור שלנו הספרדים? יש לנו ב"ה גדולי הדור - והם נהגו להדליק נר חנוכה בצאת הכוכבים, ולמה להקדים לשקיעה? אמר לי: הרב, אני הוכחתי במאמר שכל הפוסקים במשך שלוש מאות שנה האחרונות - הב"ח (סימן תערב), השיורי כנה"ג (שם הנה"ט סק"א), המגן אברהם (סק"א), הפרי מגדים (א"א שם), האליה רבה (סק"א) ועוד - כולם טענו! כי מצאתי ראשונים מפורשים שכותבים שזמן הדלקת נר חנוכה בשקיעה ולא בצאת הכוכבים. אמרתי לו: אני לא יותר חכם מכל גדולי הדור והדורות, וכי במשך 300 שנה כולם טועים? המשיך ואמר: כן, הוכחתי את זה... ולכן ביקש שאדבר ב'יודים' שזמן ההדלקה בשקיעה. ובכן אני מדרב על זה שאנחנו הספרדים אין לנו להדליק בשקיעה, אלא רק בצאת הכוכבים, וזו כוונת מרן השלחן ערוך (סי' תערב סעיף א) שכתב, שזמן ההדלקה הוא עם "סוף" שקיעתה, דהיינו מצאת הכוכבים, וכביאור רבינו תם בספר הישר (ס"ס רכא) לגבי תענית. ובקירוב חנוכה וא"י נאריך בזה יותר.

⁴ הרדב"ז (סי' אלף תפן, ו"ב בלשונות הרמב"ם סי' ק"ג ורס"ח) כתב, שלכולי עולמא יש דין תוספת שבת, וכתב הרב המגיד דלית ליה להרמב"ם דין תוספת מהתורה אלא ביום הכיפורים. אך מרן הביט יוסף (סימן רסא) תמה על הרב המגיד, וכי הרמב"ם לא הזכיר

היום מתחיל מהלילה, שנאמר (בראשית א, ה) "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד", ואם כן ערבית היא התפלה הראשונה ביום שהיא מדאורייתא. אבל קשה, איך מצד אחד היא דאורייתא ומצד שני היא רשות? ואפשר ליישב על פי דברי רבי חיים מבריסק (פ"ד מהלכות תפלה), שגם למאן דאמר שחייב תפלה מדרבנן, מכל מקום אם כבר מתפלל מקיים מצוה דאורייתא (עי' בי"א ח"ג חאו"ח סי' ח אות א, ב). אבל רבים תופסים שהתפלה הראשונה אחר שינת הלילה שהיא תפלה שחרית, היא מדאורייתא, ומנחה וערבית מדרבנן.

לסיכום

יב. על כל פנים אפשר להתפלל מנחה רק עד צאת הכוכבים שלנו, ולא של רבינו תם כמו שעושים בסאטמר, ומי שמגיע לשם ושומע שמתפללים מנחה אחר צאת הכוכבים, לא יענה אחריהם אמן, כי יש לנו פחד לענות אמן על ברכה לבטלה. נכון שהם סומכים על החתם סופר (חאו"ח סי' פ) ועוד, שעושים כרבינו תם בין לקולא ובין לחומרא, אנחנו לא נגיד להם מה לעשות... אבל אנחנו לא נענה בפניו אמן, כי זמן מנחה עד צאת הכוכבים ולא מעבר לכך.

מה שירצה יעשה

יג. הגמרא (ברכות כז:) דנה האם הלכה כחכמים או כרבי יהודה ומסיקה, השתא דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. כלומר, הרוצה לעשות כרבי יהודה להתפלל מנחה עד פלג המנחה, ואחר כך ערבית, עושה, והרוצה לעשות כחכמים להתפלל מנחה עד הערב, ואחר כך להתפלל ערבית, עושה. ורק קריאת שמע יחזור לקרוא בצאת הכוכבים, שנאמר (דברים י, ז) "ובשכבך ובקומך". בבית יוסף (סימן רלג) מבואר שמתפללים מנחה עד הערב, וגם מתפללים ערבית מבעוד יום, כגון שהתפללו מנחה בשעה ארבע, גמרו מהר כי היה שם אבי הבן ולא אמרו וידוי⁵, ובארבע ורבע מתפללים ערבית. ולכאורה זה תרתי דסתרי, אבל הבית יוסף כתב שאין לחוש לכך. ודיבר באופן שביום אחד החליט להתפלל מנחה בפלג וערבית בצאת הכוכבים, וביום אחר מתפלל מנחה לפני פלג וערבית בפלג, אבל ביום אחד משמע שלא עושים תרתי דסתרי - גם מנחה וגם ערבית בפלג. וכן משמע מהשלחן ערוך (ס"א).

תרתי דסתרי

יד. השלמי ציבור (תפלת מנחה ס"ד, דק"ע"ב) - הובא בשערי תשובה (סי' רלה סק"ב) - ועוד, כתבו בשם האר"י ז"ל, שכל התפלות שלו - שחרית, מנחה וערבית - התפלל מבעוד יום. והאדמו"ר ממונקטש (נימוקי חאו"ח סי' רלה ס"א) לא הסכים. אבל נאמן עליו השלמי ציבור בדברי רבינו האר"י, שהיה מקובל גדול, והעיד שהיה מתפלל ערבית ביום (ראה הל"ע ח"א עמ' רנ). ויתכן שנהג להתפלל גם מנחה וגם ערבית בפלג באותו יום, ולא חשש לתרתי דסתרי, שהרי אמרו בגמרא דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, ותפלה רחמי ניהו. ואכן המנהג להקל בכך, וכפי שכתב רבי עבדאללה סומך בספרו זבחי צדק ח"ב (חאו"ח סי' כט) ושכן דעת האר"י, וכן כתב ברב פעלים חלק ד' (חאו"ח סי' ה) שכן היה מנהג עירו בגאדא, להתפלל מנחה וערבית יחד בפלג המנחה.

שני שבילין

טו. הסטייפלר בקהילות יעקב⁶ (ברכות סי' א) כתב בשם המאירי (ברכות כז:) לדמות דין זה לסוגיא בטהרות (פ"ה מ"ה), שני שבילים שיש באחד מהם טומאה, ולא

דינים מדרבנן, ולפחות היה מזכיר שיש דין תוספת שבת ויום טוב מדרבנן? ולכן כתב שלדעת הרמב"ם אין דין תוספת שבת כלל, לא מדאורייתא ולא מדרבנן. ואין הלכה כדברי הרמב"ם, וכמו שפסק מרן (ש"ע סי' רסא ס"ב, סי' רסז ס"ב) שיש דין תוספת גם בשבת וגם ביום טוב.

⁵ אבי הבן, גם אחרי הברית - כגון שהברית היתה בשעה 10 בבוקר, ומתפללים מנחה בארבע בצהרים - פוטר מוידוי, כי יום זה יום טוב שלו הוא. ביביע אומר ח"ג (חאו"ח סי' יב) יש משמעות שאם הברית בשעה שתיים בצהרים, לא פוטר מוידוי בשחרית. אבל מעשים בכל יום שמרן היה יושב סנדק אחרי מנחה בשעה שתיים בצהרים, ובבוקר לא היו אומרים וידוי, כי כל היום יום טוב שלו הוא, גם למפרע...

⁶ זה ספר יפה, בצעירותנו כשלמדנו בישיבת חברון היינו מתענגים על הספר הזה, והגם שהמחבר היה חי איתנו והיו שלא למדו בספר של מחבר חי, אלא רק של רבנים שנפטרו כר' חיים והגר"ז, אבל אנחנו היינו לומדים בזה בגלוי, והיה תענוג! בכל פעם שהסטייפלר הוציא ספר "קהילות יעקב" הייתי הולך אליו וקונה את הספר, והיה הסכם ביני למרן, שאת הספר הייתי קונה למרן, והוא שם אותו ברכיב ה'וולו', ובדרך יש רמזורים, כל רמזור שתי דקות, וכי זה לא ביטול תורה?! היה קורא בספר קהילות יעקב. ואחרי שהרב היה גומר את הספר היה נותן לי אותו במתנה. הסטייפלר היה מוכר כל ספר בפני עצמו, לא היה מוכן שיקנו ממנו סט שלם, והיה שואל, מה אתה

ידוע באיזה מהם, בימינו או בשמאל, ועבר באחד מהם, ובא לחכם ושואל אותו האם הוא טמא או טהור? הדין שספק טומאה ברשות הרבים טהור. ואם אחר הלך בשביל השני, אם כל אחד בא בפני עצמו מטהרים את שניהם, ואם באו לשאול ביחד טמאים. וביאר הקהילות יעקב, שאין תרתי דסתרי בשני ימים שונים, אבל ביום אחד, יש תרתי דסתרי. ומכל מקום כיון שמנחה וערבית דרבנן, אנו סומכים על זה ועושים תרתי דסתרי אפילו ביום אחד, ז"ל הכא קמדיח לה זיל הכא קמדיח לה, וספק דרבנן לקולא. ואף שמדברי השלחן ערוך (ס"ו רג"ס"א) משמע שלא עושים ביום אחד תרתי דסתרי, אבל המנהג שלנו הספרדים שעושים תרתי דסתרי ביום אחד.

מנהג רבותינו הספרדים

טז. אני מעיד שהגאון רבי עזרא עטיה שזכינו להכירו - אין היום הרבה אנשים שזכו להכירו - היה מתפלל בבית כנסת 'אהל רחל' של העיראקים ברחוב דוד ילין, והיו מתפללים מנחה וערבית מוקדם, וכשהייתי הולך עם מרן האבא להתפלל מנחה בערב שבת, רבי עזרא היה חוזר מערבית של שבת. זאת אומרת שעשו תרתי דסתרי ביום אחד, וכמו שכתבו הזבחי צדק והרב פעלים, וגדול כוח המנהג בדבר שהסכימו אתו גדולי הדור, והמנהג לא יצא מהמון העם. וכך המנהג פשוט אצלנו עד היום, וגם מרן זצ"ל היה נוהג כך חוץ מימי העומר שהתפלל ערבית בצאה"כ, כי רצה לספור את העומר בלילה וביתיים להרוויח דרשה בפרקי אבות, אבל בכל השנה כולה תמיד היה תפלל מנחה וערבית סמוך מבעוד יום, וכמו שנהגו רבי עזרא עטיה וכל רבותינו הספרדים.

הנהגה להם לישראל

יז. היה אחד שהרעיש על זה ואמר שלא טוב להתפלל מנחה וערבית יחד מבעוד יום, ובא גם אלינו לדבר על כך, ואמר סברא אחת עם הגיון, שכאשר הציבור שלו היו מתפללים מנחה ואחר כך ערבית מאוחר, בינתיים היו מרוויחים שיעור תורה, אבל היום הם מתפללים בסמוך והולכים לבית, ויברך יעקב... והשיעור תורה מתבטל, לא חבל?! ואמר, צריך לעורר על כך שלא יתפללו בסמוך. אמרתי לו, למה לעורר על זה, נעורר שיקיימו שיעורי תורה! כי המנהג הפשוט להתפלל מנחה וערבית בסמוך מבעוד יום, וכי אנחנו יותר חכמים מרבותינו?! לכן אם מתפללים מנחה וערבית יחד בפלג המנחה, הנהגה להם במנהגם, ומה שכן, יעורר שיהיו שיעורי תורה, ויאמר לציבור שילכו לבית לאכול ארוחת ערב, ויחזרו לבית הכנסת, וכי מה יעשו בבית, שלא יראו מראות נגעים ח"ו או יקראו עיתונים, ויפתחו את פי העיתון... מה יצא לך מזה?! לפני שבוע קראת, לפני שבועיים קראת, ומה הרווחת? כל יום בעולם הזה חולף עובר, "ימינו כצל עובר" (תהלים קמד, ד). צריך לחזק את הציבור שיבוא לשיעורי תורה, אבל לא בשביל זה לבטל את מנהג רבותינו שהתפללו מנחה וערבית יחד. גם באמריקה - ביבשת השנייה... - אומר הרב ברדע שמתפללים בפלג. וגדול כוח המנהג.

דעת המנחת כהן

יח. כאמור (לעיל אות ד) פלג המנחה להלכה הוא שעה ורבע קודם צאת הכוכבים, ולא קודם השקיעה. וכך כותבים הראשונים הסוברים כר"ת, שפלג המנחה שעה ורבע קודם צאת הכוכבים, ומהם הרשב"א, הרא"ש, המרדכי, הרמב"ן, הראב"ה, ועוד. וכן כתב בספר יוסף אומץ (ס"ו תצ). וכנזכר שכן דעת מרן השלחן ערוך. ואמנם בספר מנחת כהן (מאמר ב פ"ט) - היה מגדולי חכמי הספרדים לפני כ-350 שנה - חידש, שלדעת מרן פלג המנחה זה שעה ורבע קודם השקיעה, ובכך עשה שלום בין הספרדים לאשכנזים... ומוציא הלוח

לומד, זבחים? קח. וכתב יפה מאוד. אתם הכרתם את בנו רבי חיים קנייבסקי זצ"ל, אבל את האבא הסטייפלר לא כולם זכיתם להכיר, היה גברא רבה.

⁷ פעם אמרתי לכם לגבי המחלוקת אם הולכים אחר המשקל או הנפח, שהיה אחד שחיבר ספר שלם שהולכים אחרי הנפח, וכשנכנס לבית של מרן עמד בפרוודור, ומישהו אמר לרב: יש פה אחד שחיבר ספר להוכיח שהולכים אחרי הנפח, ורוצה לתת למרן את הספר. מרן אמר לו: לא, אני לא רוצה לקבל, וכי אני עדיף מרובותי, חכם עזרא עטיה וכל גדולי הדור הקודם, הכף החיים וכולם שתמיד שיערו במשקל. אפילו לקבל את הספר לא הסכים. הנקודה היא ההתבטלות גמורה לגדולי הדורות.

⁸ לכן אדם שמגיע לבית הכנסת בסוף בין השמשות להתפלל מנחה, ויודע שבאמצע העמידה יגיע צאת הכוכבים, יתחיל להתפלל, כי הולכים אחר ההתחלה.

⁹ לא צריכים ליהנות לאורה בפועל, ולכן מברכים ברכת הלבנה כבר בצאת הכוכבים, כמו שעושים במוציא ט' באב ובמוציא כיפור אחרי ערבית, ואין צורך לחכות שיחשיך יותר כדי ליהנות מאורה, וזאת מלבד שיש היום חשמלים ופנסים מכוניות. יש אחד שכתב שגם עשרים דקות אחר השקיעה לא מועיל לחכות, כי לא נהנה לאורה. אבל זה לא נכון, הוא לא למד חזון עובדיה (חנוכה - דיני ברכת הלבנה, עמ' שכה), שכתב בשם

שנה מהדרום מן הסתם לא מכירים את ספר מנחת כהן, אבל זכו לכוון לדעתו. והוכיח דבריו ממה שכתב בשלחן ערוך (ס"ו רג"ס"ד) שאם טעו הצבור ביום המעונן וחשבו שחשיכה, והדליקו נרות והתפללו ערבית של שבת, ואחר כך נתפזרו העבים וזרח השמש, אין צריך לחזור ולהתפלל ערבית, אם כשהתפללו היה מפלג המנחה ולמעלה. ואם נאמר שפלג המנחה הוא שעה ורבע קודם צאת הכוכבים, הרי מרן סובר כר"ת שצאת הכוכבים הוא אחר שעה וחומש - 72 דקות - מהשקיעה, ונמצא שפלג המנחה הוא 3-4 דקות קודם השקיעה, ולא יכול להיות במציאות שתוך 3 דקות מהשקיעה התפללו ערבית ושוב תזרח השמש. מכאן מוכיח המנחת כהן שפלג המנחה הוא שעה ורבע קודם השקיעה ולא קודם צאת הכוכבים. אולם בילקוט יוסף (שבת א"ח"ג עמ' קמג) הבאנו שכבר הרמב"ן בספר תורת האדם (ענין אבילות ישנה, אות קה) כתב, שאין בין פלג המנחה ושקיעת החמה אלא זמן מועט, והוא של"ד אמות בקירוב. והוא כדי מהלך של"ג אמה ושליש, והיינו ג' רגעים, למאן דאמר שמיל אלפיים אמה - ח"י רגעים (ראה מנחת כהן מ"ב פ"ו, ומוג"א ס"י רס"א סק"י). ואולי צריך לומר שאת ברכות קריאת שמע התפללו לפני כן, ורק את עיקר תפלת העמידה התחילו באותן 3 דקות, והולכים אחר ההתחלה.⁸ וכנזכר לעיל שהשומע מי שמתפלל ערבית ומברך ברכות קריאת שמע מפלג המנחה לפי השקיעה לא יענה אמן.

זמן ברכת הלבנה

יט. בדין ברכת הלבנה, מעיקר הדין אפשר לברך אחר ג' לחודש, ואנחנו נוהגים כדברי רבי יוסף גיקטיליי - היה מקובל גדול, והובא בבית יוסף (ס"ס תכז) - שעל פי הקבלה אין לברך על חידוש הלבנה עד שיעברו עליה שבעה ימים שלמים. וכן פסק בשלחן ערוך (שם ס"ד). ומכל מקום בחורף במקומות מסויימים יש בעיה שאם ימתין לא יראה אחר כך את הלבנה, ובמקום חשש כזה אפשר לנהוג כעיקר הדין לברך אחר שלושה ימים, בפרט שלדעת הרמב"ם (פ"י מהל' ברכות ה"ז) אפשר לברך ברכת הלבנה אפילו ביום הראשון של החודש, וכבר לפני ז' ימים נקרא יאותו לאורה (רעיא מהימנא פר' כי תשא דף קפח ע"א).⁹ לכן אם חוששים בעיצומם של ימי החורף שאם ימתינו למוצאי ז' לחודש יהיו עננים ולא יוכלו לברך, יברכו אחר ג' ימים, כמנהג האשכנזים, שכן הוא על פי הפשט. וכבר היו מקרים שאדם רצה להמתין למוצאי ז' ואחר כך בכל יום עד סוף ליל ט"ו לחודש היו עננים ואיבד את המצוה. ואם שומע מישהו שיצא מהשיעור ואומר, אני מפחד שיהיו עננים ואפסיד הברכה, ומברך ברכה הלבנה אחר ג' ימים... יענה אחריו אמן, כי עושה כעיקר הדין, ואין ברכתו לבטלה.

סומא בברכת הלבנה

כ. גם לגבי סומא - עיוור - בברכת הלבנה, הרי צריך לראות את הלבנה, לא כל זמן הברכה, אלא יראה את הלבנה ויסתכל בסידור, אבל העיוור שלא רואה האם יברך או לא? יש בזה מערכה לקראת מערכה, דעת המהריק"ש (בהגהותיו ס"י תכז), הרדב"ז (ס"י שמא), החיד"א (ברכ"י ס"י רכ"ט סק"ו), שלמי צבור (דף רלא ע"א), פני יצחק (מערכת ל אות קסד), ובבן איש חי (פרשת ויקרא אות כד), שסומא לא יברך ברכת הלבנה. אך בשו"ת מהרש"ל (ס"י עז) כתב שסומא רשאי לברך ברכת הלבנה. וכן פסקו המג"א והפ"ח (ס"י תכז), מטה יהודה (דף ח"ב לה ע"ב), שדה הארץ (ח"ג תא"ח ס"י ט), שמח נפש, בית עובד, שו"ת זרע אמת (ח"ג ס"י מג). ולהלכה סומא לא יברך ברכת הלבנה, שספק ברכות להקל. ואם תשמע עיוור שלא מוכן לקבל את זה, ואומר: אני חייב במצוות מדרבנן¹⁰, ומברך ברכת הלבנה, אל תענה אחריו אמן, כי הוא לא עושה כהוגן, שספק ברכות להקל.

החיד"א (ברכ"י ס"י תכז סק"ד) שהוכיח מהרמב"ם והסמ"ג (עשין כז) ועוד, שאין צריך ליהנות מאור הלבנה, ולכן כתבו שאפילו ביום הראשון מברך, ובחזון עובדיה הביא עוד להקת פוסקים. ורק מחמירים כמו הקבלה להמתין שבעה ימים, ולא בשביל ליהנות מאורה בפועל, דלכא עלא מספיק שתהיה ראויה ליהנות ממנה, שאם היה חושך אפילה בלי חשכול היה יכול להבדיל בין מטבעות. ומתבאר שלכתחילה יחמיר לברך בצאת הכוכבים, ובמקום חשש שיפסיד הברכה, אפילו בבין השמשות יש להקל לברך, כי לא צריך ליהנות לאורה.

¹⁰ לפני 77 שנים היה רב רשמי אחד במצרים מטעם השלטון - המלך פארוק - שלא היה מתפלל עם הציבור, וכשמן בא למצרים אמרו לו שהרב הזה לא בא להתפלל, ורק בשבת מגיע. ועלה להם חשד שלא מניח תפלין. אמר להם הרב, תחליפו את התפלין בתפוחי אדמה ונראה אם יציעק או לא... עבר יום ועוד יום ועבר בשלום... אמרו, אם היה דתי מיד היה שואל, איפה התפלין שלי?! אולי נגנבה לו נס והתפוחי אדמה נהפכו לתפלין, כמו הנס שנהפכו התפלין לכפיי יונה (שבת מט)... ומרן סיפר עליו שלא היה בסדר. הוא היה סומא, ואפשר ללמוד עליו זכות שסבר שסומא פטור מן המצוות, ואף שחייב מדרבנן, ספק דרבנן לקולא...